

INVENTARI DE L'ARXIU MUNICIPAL DE MARÍA DE LA SALUT

Laura Marcús Maimó

PALMA DE MALLORCA

1991

INVENTARI DE L'ARXIU MUNICIPAL
DE MARIA DE LA SALUT

MARCÚS MAIMÓ, Laura

Inventari de l'arxiu municipal de Maria de la Salut / Laura Marcús Maimó. — Palma de Mallorca : Consell Insular de Mallorca, 1991. —102 p. ; 22 cm. — (Publicacions del Consell Insular de Mallorca. Sèrie Arxius : instruments de descripció documental ; 7)

Referències bibliogràfiques. índex. — Inclou: Notes històriques / Bartomeu Pastor Sureda

ISBN 84-87389-50-3

DL PM. 145-1991

1. Arxiu Municipal de Maria de la Salut - Inventaris

I. Mallorca. Consell Insular II. Títol III. Col·lecció

930.25 (467.51 Maria de la Salut)

Publicacions del CONSELL INSULAR DE MALLORCA

Sèrie Arxius: Instruments de Descripció Documental

Director de la col·lecció: Francesc Riera Vayreda

© Consell Insular de Mallorca

Disseny de la coberta: José Carlos Llop

Edita: Consell Insular de Mallorca - Departament de Publicacions

Via Roma, 1 - 07012 Palma de Mallorca

ISBN 84-87389-50-3

DL PM. 145-1991

Edició realitzada per Taller Gràfic Ramon - Balmes, 43 - Tel. 75 44 32 - 07004 Palma de Mallorca

PRESENTACIÓ

Fa cinc anys es va començar a editar la col·lecció Instruments de Descripció Documental, dins l'àmbit de les publicacions del Consell Insular de Mallorca. Aquesta era una tasca de confirmació pública d'un treball més fosc i pacient: l'organització dels fons arxivístics de l'illa; tasca que la Comissió de Cultura del C.I.M. va emprendre amb ganes i il·lusió.

Avuipresentam un nou volum: l'Inventari de l'arxiu municipal de Maria de la Salut. Amb aquests llibres intentam aportar un grau més de sistematització de la Història de Mallorca, col·laborant així en una empresa comuna que és el coneixement del nostre patrimoni. En aquest cas classificant i donant llum als documents del poble de Maria de la Salut. D'aquesta manera evitam la desaparició de les nostres pròpies arrels.

Il·lm. Sr. D. Alfons Salgado Gomila
President de la Comissió de Cultura
del Consell Insular de Mallorca

NOTES HISTÒRIQUES

Bartomeu Pastor Sureda

1. Evolució històrica

A partir dels inventaris i cartes arqueològiques realitzades al terme municipal, tenim constància de les restes prehistòriques com llocs d'enterrament (coves naturals), llocs d'habitatge i de defensa (poblats fortificats i talaiots), ceràmiques i deixalles (1).

De la dominació romana no en queda constància al municipi, així com del cristianisme primitiu, si exceptuam el topònim Maria que subsistí a la dominació musulmana (2).

Un dels tretze districtes en què estava dividida l'Illa en temps dels sarraïns era Muro que integrava a més els termes actuals de Sta. Margalida, Llubí i Maria. A partir d'un document de 1346 sabem que el topònim àrab Benialacam coincidia amb l'actual Montblanc (3).

Al Llibre del Repartiment de l'Illa, el districte aràbic de Muro va correspondre al Comte d'Empúries. L'any 1234 Guillem Hug procurador del Comte d'Empúries donà en emfiteusi, reservant-se delmes i tasca, l'alqueria de Roqueta a Pere Esteva (4). L'any 1253 el Comte d'Empúries va vendre l'Alqueria, Cavalleria i un rafal de Roqueta a Guillem Térmens i a Renovard Malbosch. Roqueta confrontava amb l'Alqueria de Maria. Al segle XIV, any 1323, el rei Sanç concedeix a Berenguer de Sant Joan la jurisdicció menor de la Cavalleria de Roqueta i del seu terme, amb l'obligació de tenir un cavall armat per a defensa de l'Illa (6).

Al segle XIV tenim constància documental de la Cavalleria de Maria (7) que al segle XVII posseïen els comtes de Formiguera en feu de la baronia del comte d'Empúries.

A la segona meitat del segle XV Praxedis, vídua de Simó de Sant Joan, ven l'Alqueria de Roqueta, cavalleria, jurisdicció i rafals a Pere Font, el qual

(1) MASCARÓ PASARIUS, J.: «Monumentos prehistóricos y protohistóricos de la Isla de Mallorca». M.E.C. Dirección General de Bellas Artes. Palma, 1967. (Maria, p. 70-71).

(2) VERGER, Joan: «Breve historia de la Villa de Sta. Margarita», escrita en llatí pel Dr. Joan Verger i traduïda al castellà per Simó Alzina. Impremta Felip Guasp i Vicens, 1884.

(3) A.R.M. M-5. Fol. 84. «... In alqueria olim vocata Benialacam que nunc vulgariam vocatur Montblanch».

(4) Biblioteca Balear, 1-141-26. «Història de l'Alqueria de Roqueta». Pàg. 36.

(5) Biblioteca Balear, 1-141-26. Pàg. 36.

(6) Ibidem.

(7) A.R.M. Lletres Comunes, 90, fol. 34. Any 1410. Mestre Johan Ses Eres, mestre en medicina, posa en capbreu totes les possessions de la cavalleria de Maria.

ROTGER, Mateu: «Nuestra Sra. de la Salud del pueblo de Maria». Palma, 1898. La cavalleria de Maria estava integrada per Son Puig, Son Mas, Es Figueras, Carrera Plana i Es Pujolet.

a partir d'aquest moment afegirà al seu llinatge, de Roqueta. Mentre, la cavalleria de Maria havia passat a mans de Maties Zaforteza (8).

A partir del segle XVI i fins al XIX hi ha tres famílies que acaparen de forma molt directa i gairebé exclusiva la història local: els Font i Roig (Son Roig), els Font de Roqueta-Desbrull (Roqueta) i el comte de Formiguera. El darrer més allunyat, ja que la posada la tenia a Sta. Margalida.

Ja al segle XVIII hi ha constància d'una representació dels veïnats de Maria. Són els Electes. L'any 1726 eren Damià Bunola, Damià Ginard, Damià Femenia i Antoni Carbonell. Aquests representants mantindran un plet, davant la Cúria de la Reial Audiència, amb la senyora dona Isabel Sureda, vídua de Francesc Desbrull, i propietària de Roqueta; per tal d'aconseguir unes terres entre Roqueta i S'Arraval. S'arribà a un acord de cessió de les terres per part de la senyora de Roqueta a condició que els diners aconseguits de la venda dels solars servís per fundar una capellania a l'església (9).

L'esmentada capellania es fundà l'any 1741 (10).

A l'acabament del segle XVIII (1796) apareix la figura de Diputat del lloc de Maria (11).

Ja l'any 1812 i com a conseqüència de la primera Constitució espanyola es promulgarà que «... tots els pobles de mil o més habitants havien de tenir, per al seu govern, un ajuntament elegit també per compromissaris...». N'era el cas de Maria.

El dia 9 de setembre de 1813 i, davant el notari Antoni Muntaner es fa un instrument de divisió acordat pels regidors constitucionals (12). El primer Ajuntament provisional de Maria quedà constituït per: Gabriel Llompart (Batlle Constitucional), Sebastià Carbonell, Pere Antoni Bunola, Joan Bergas, Joan Carbonell «Costa» (Regidors) i, Guillem Mayol (Síndic Comú). Per una Reial Cèdula de 30 de juliol de 1814 (Art. 1), l'absolutisme de Ferran VII manà dissoldre els Ajuntaments de nova creació.

Entre 1814 i 1836 es torna a la figura del Diputat Electe. L'any 1815 ho seran Miquel Gual i Gabriel Ginard Morey.

Però l'any 1814 (24-XII) el rei demana informació per tal de comprovar si el poble de Maria pot rebre «privilegios de villazgo» (13). Aquest any i fins 1836, els representants de Maria, l'Ajuntament de Sta. Margalida i la Reial Audiència començaven a preparar informes a favor i en contra de la consti-

(8) B.B. 1-141-26. Pàgs. 37-38.

(9) Ibidem.

(10) B.B. 1-141-26. Pàg. 47.

(11) A.R.M. Audiència XXX n. 2151. Eren diputats Miquel Gual i Joan Torelló.

(12) A.R.M. Audiència XXI n. 1871.

(13) Biblioteca March. Manuscrits. Fol. 4 (22).

tució del nou Ajuntament. Per una banda, Sta. Margalida no volia renunciar al poder que mantenia sobre Maria i, per altra, Maria no estava d'acord en seguir sotmesa a Sta. Margalida. L'informe final de la Reial Audiència resalta la malícia per part de Sta. Margalida, recalcant l'augment de població i riquesa de Maria (14). De forma definitiva, Maria resta constituït Ajuntament l'any 1836 (15).

2. Anàlisi demogràfica

Les primeres dades demogràfiques són del segle XVIII. Entre els segles XVI i principis del XIX l'augment demogràfic va ésser lent. La primera font documental que ens indica el nombre de cases és de 1578 (16). En aquesta data hi ha documentades 22 cases, si bé hi falten les possessions que devien acostar-se a 10, fent un total de 30, que ens donaria una població aproximada de 120/150 persones.

Ja a finals de segle XVII, per l'any 1694 (17), el nombre de cases passava les cent amb una població entre 400/500 persones. A començament del segle XVIII (18) el nombre de cases era de 150 i una població entre 600/750 persones. És a partir de 1825 quan tenim un gran augment si exceptuem la pèrdua pel grip de 1837.

Entre 1857 i 1950, malgrat petits retrocessos conjunturals, com és l'emigració, el grip de 1918, etc, continua l'increment, que ja no s'aturarà fins a la dècada dels anys 1950. A la dècada 1920-30 l'augment arriba a les 350 persones i coincideix amb un benestar generalitzat i amb els establits de les terres.

El nostre màxim de població s'ha de cercar entre els vint anys que van de 1930 a 1950, amb una xifra aproximada a les 2.500 persones.

Entrant a la dècada de 1950/60 hi ha un fet aliè al poble; l'inici de l'activitat constructiva i turística lluny del municipi, que ocasionarà una recessió demogràfica, anant a un envelliment de la població.

3. Economia i societat

El municipi de Maria sempre s'ha definit per una estructura econòmica

(14) A.R.M. Audiència XXI n. 1871. Aquests informes consten de 161 pàgs.

(15) Constitució de l'Ajuntament:

Batlle: Joan Carbonell.

Regidors: Joan Mas, Miquel Pastor, Miquel Font i Joan Togores.

Síndic: Guillem Mestre.

Secretari: Joan Carreras.

(16) A.R.M. D-1252.

(17) A.R.M. D-1255.

(18) A.R.M. Audiència n. 2151.

i social agrària. Un doble fet ha anat quasi sempre conjuntat: l'estructura econòmica de la possessió, per una banda, i la figura del jornalier amb tots els seus matisos fins als anys 1950.

Fins ben entrat el segle XIX romandran cinc famílies de grans propietaris: els senyors de Roqueta, Son Roig, Montblanc, Son Perot i el comte de Formiguera. L'anàlisi feta de l'estructura de la propietat entre els segles XVI-XX ens ho ratifica. Un doble domini, directe/útil, ocasionarà una escala de propietaris que romandrà fins ben entrat el segle XIX.

Al segle XVI (19), i, seguint els «Stims», d'una superfície total del municipi de 3.000 hectàrees, quatre propietaris en posseïen més de 2/3.

Aquests quatre grans propietaris ciutadans fixaran i, àdhuc, augmentaran llurs propietats fins al segle XIX (20). Però, serà a partir de 1840/50 (21) quan arribaran els «establits» que possibilitaran un canvi d'estructura i permetran l'accés del jornalier local a la propietat de la terra. Aquest canvi estructural donarà lloc a una propietat petita-mitjana, explotada directament, i amb la introducció de cultius més rendibles (vinya, ametllar, figuerals...).

4. Estructures urbanes

Hem parlat abans de l'estructura rural, que també crearà un tipus de construcció concreta: les cases de possessió. Edificis rurals de certa importància els tenim a Roqueta, Son Roig, Son Perot, Deulosal... També hem fet insistència en el poder d'unes poques famílies. Serà, als extrems de tres grans propietats, on naixeran les primeres cases de Maria. Per una banda, hi ha un punt on coincidien tres propietats: Son Roig, Roqueta i Es Pujolet, que era Son Puig. En aquest indret es construirà l'església i les primeres cases (22). Al segle XVII començarà a crear-se un segon nucli, S'Arraval (23), que al segle XVI consta com a Comunes, Rotes Comunes o Rotes de la Mare de Déu.

Al segle XVIII els indrets de Son Puig, Son Mas, S'Arraval, Es Pujolet i Sa Quintana (24) aniran consolidant un sol nucli que, fins al segle XIX-XX s'havia mantingut fragmentat.

Bartomeu Pastor Sureda

(19) A.R.M. D-1252. Any 1578.

(20) A.R.M. D-1255. Any 1694. - A. M. Sta. Margalida. Stims de 1727 i 1747. - A. M. Sta. Margalida. Apeo de Garay de 1818.

(21) A. M. Maria. Amillament 1863.

(22) A. M. Maria. Plànol Amillament de 1863.

(23) A.R.M. D-1252. «Comunes del llogueret dit Maria en alou de la baronia del Comte d'Empúries. Valorades en 500 lliures».

(24) A.R.M. Audiència XXII n. 1930 (Any 1710).